

Наталія МАРЦІНКО,
orcid.org/0000-0001-9267-6136

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу механізованих і танкових військ науково-дослідного управління застосування та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (Львів, Україна), natalya-artmax@ukr.net

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено комплексний історико-аналітичний аналіз економічних механізмів гібридної війни у контексті сучасних міжнародних конфліктів із особливим акцентом на Війну за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру після вторгнення росії в Україну у 2022 році. Метою дослідження є визначення основних економічних інструментів, які використовуються державами у межах гібридного протистояння, а також аналіз історичної еволюції таких механізмів у сучасних війнах.

У роботі розглянуто історичні передумови формування економічних інструментів гібридної війни, що включають використання енергетичних ресурсів як інструменту політичного впливу, застосування торговельних обмежень, фінансових механізмів та тіньових економічних схем. Показано, що у XXI столітті економічні інструменти дедалі частіше використовуються як елемент комплексних стратегій геополітичного протистояння, поєднуючи офіційні економічні важелі з неформальними та кримінально-економічними структурами.

Особливу увагу приділено аналізу економічної стратегії російської федерації у межах гібридної війни проти України. У дослідженні визначено основні типи економічних механізмів, які застосовувалися росією для здійснення політичного і економічного тиску, зокрема енергетичні інструменти, торговельно-економічні обмеження, фінансові механізми впливу, а також використання тіньових економічних і логістичних мереж. Проаналізовано роль нелегальних торговельних каналів, посередницьких компаній та альтернативних фінансових схем, що використовуються для забезпечення економічної діяльності на окупованих територіях та обходу міжнародних санкцій.

Окремий розділ присвячено дослідженню трансформації економічних механізмів війни після 2022 року. Показано, що повномасштабна агресія росії проти України спричинила суттєві зміни у структурі економічного протистояння, зокрема запровадження масштабних міжнародних санкцій, перебудову глобальних енергетичних ринків, формування нових логістичних маршрутів та використання альтернативних фінансових механізмів. У статті доведено, що економічний вимір сучасних воєн дедалі більше набуває глобального характеру та стає важливим елементом стратегічного протистояння між державами.

У результаті дослідження встановлено, що економічні механізми гібридної війни є багаторівневою системою інструментів, які поєднують як легальні, так і тіньові економічні практики. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування військово-політичних стратегій держав у сучасних конфліктах та суттєво впливають на економічну безпеку держави. Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень економічних аспектів сучасних воєн та формування ефективних стратегій протидії економічним зарозам у контексті гібридної війни.

Ключові слова: *гібридна війна, тіньова економіка, економічні механізми війни, економічна безпека, Війна за Незалежність України, економічні санкції, енергетична політика, економічні інструменти впливу, російська агресія, економіка війни.*

Natalia MARTSINKO,
orcid.org/0000-0001-9267-6136
Candidate of Historical Sciences,

Leading Researcher at the Research Department of Mechanized and Tank Forces at the Research Directorate for the Deployment and Training of Troops (Forces) at the Scientific Center of the Ground Forces Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy (Lviv, Ukraine), natalya-artmax@ukr.net

THE SHADOW ECONOMY OF CONTEMPORARY CONFLICTS: THE HISTORICAL EVOLUTION OF ECONOMIC MECHANISMS OF HYBRID WARFARE

The article provides a comprehensive historical and analytical analysis of the economic mechanisms of hybrid warfare in the context of contemporary international conflicts, with a particular focus on Ukraine's War of Independence, which

began in 2014 and escalated into a full-scale conflict following Russia's invasion of Ukraine in 2022. The aim of the study is to identify the main economic instruments used by states in hybrid confrontation, as well as to analyze the historical evolution of such mechanisms in modern wars.

The paper examines the historical preconditions for the formation of economic instruments of hybrid warfare, including the use of energy resources as a tool of political influence, the application of trade restrictions, financial mechanisms, and shadow economic schemes. It shows that in the 21st century economic instruments are increasingly being used as part of complex strategies of geopolitical confrontation, combining official economic levers with informal and criminal-economic structures.

Particular attention is paid to analyzing the economic strategy of the Russian Federation within the framework of hybrid warfare against Ukraine. The study identifies the main types of economic mechanisms used by Russia to exert political and economic pressure, in particular energy instruments, trade and economic restrictions, financial mechanisms of influence, and the use of shadow economic and logistics networks. The role of illegal trade channels, intermediary companies, and alternative financial schemes used to ensure economic activity in the occupied territories and circumvent international sanctions is analyzed.

A separate section is devoted to the study of the transformation of the economic mechanisms of war after 2022. It shows that Russia's full-scale aggression against Ukraine has caused significant changes in the structure of economic confrontation, in particular the introduction of large-scale international sanctions, the restructuring of global energy markets, the formation of new logistics routes, and the use of alternative financial mechanisms. The article proves that the economic dimension of modern wars is becoming increasingly global in nature and an important element of strategic confrontation between states.

The study found that the economic mechanisms of hybrid warfare are a multi-level system of tools that combine both legal and shadow economic practices. They play an important role in ensuring the functioning of states' military-political strategies in modern conflicts and have a significant impact on the economic security of the state. The results obtained can be used for further research into the economic aspects of modern wars and the formation of effective strategies to counter economic threats in the context of hybrid warfare.

Key words: hybrid warfare, shadow economy, economic mechanisms of war, economic security, War of Independence of Ukraine, economic sanctions, energy policy, economic instruments of influence, Russian aggression, war economy.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть характер воєнних конфліктів зазнав суттєвої трансформації. Поряд із традиційними формами збройної боротьби дедалі більшого значення набувають комплексні інструменти економічного, інформаційного та політичного впливу, що формують феномен так званої гібридної війни. У сучасних умовах економічний вимір таких конфліктів стає не менш важливим, ніж безпосереднє застосування військової сили, оскільки дозволяє державам досягати стратегічних цілей шляхом дестабілізації економічних систем противника, використання залежностей у глобальних фінансових і енергетичних мережах, а також активізації тіньових економічних механізмів.

Особливої актуальності проблема економічних механізмів гібридної війни набула у контексті Війни за Незалежність України, що розгортається з 2014 року та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення у 2022 році. У цьому конфлікті російська федерація активно використовує широкий спектр економічних інструментів тиску — від енергетичного шантажу та маніпуляцій на ринку природного газу до формування складних мереж тіньових фінансових операцій, нелегальної торгівлі ресурсами та використання офшорних структур для фінансування військових і політичних операцій.

Водночас значна частина цих економічних інструментів має глибокі історичні корені. Ще у

період Холодної війни економічний тиск, контроль над торговельними потоками та використання економічних залежностей розглядалися як важливі елементи стратегічного протистояння між державами. У пострадянський період ці механізми зазнали подальшої трансформації, поєднавшись із новими формами глобалізованої економіки, розвитком цифрових фінансових технологій та формуванням транснаціональних тіньових економічних мереж.

Таким чином, сучасна гібридна війна характеризується інтеграцією легальних і нелегальних економічних інструментів, що дозволяє державам-агресорам поєднувати офіційні економічні політики з діяльністю тіньових структур, кримінальних мереж і нелегальних фінансових потоків. У випадку російської федерації така стратегія стала одним із ключових елементів ведення війни проти України, що проявляється у використанні енергетичних ресурсів як інструменту геополітичного тиску, фінансуванні окупаційних адміністрацій через тіньові економічні канали, а також формуванні альтернативних логістичних і фінансових систем, спрямованих на обходження міжнародних санкцій.

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам гібридної війни, проблема історичної еволюції економічних механізмів тіньової економіки у сучасних конфліктах залишається недостатньо комплексно висвітленою.

Особливо це стосується аналізу взаємозв'язку між історичними моделями економічного протистояння, сформованими у XX столітті, та їх сучасними трансформаціями у контексті Війни за Незалежність України.

У зв'язку з цим постає необхідність комплексного історико-аналітичного дослідження економічних механізмів гібридної війни, зокрема ролі тіньових економічних мереж, енергетичних важелів впливу та фінансових інструментів, які використовуються російською федерацією для досягнення стратегічних цілей у сучасному конфлікті.

Аналіз досліджень. Проблематика використання економічних інструментів у міжнародному протистоянні привертає значну увагу дослідників у галузі міжнародних відносин, економічної безпеки та військової історії. У науковій літературі сформувався широкий спектр досліджень, присвячених ролі економічних механізмів у реалізації геополітичних стратегій держав.

Теоретичні засади аналізу економічних інструментів зовнішньої політики були закладені у працях D. Baldwin, який розглядав економічні ресурси як важливий інструмент державної політики у міжнародних відносинах та підкреслював їх значення у досягненні стратегічних цілей без прямого застосування військової сили (Baldwin, 1985: 32-47). Подальший розвиток цієї проблематики представлено у дослідженні M. Mastanduno, присвяченому політиці економічного стримування у період холодної війни та ролі торговельних обмежень у стратегічному суперництві між державами (Mastanduno, 1992: 61-74).

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється трансформації економічних механізмів міжнародного протистояння в умовах глобалізації. Зокрема, H. Farrell та A. Newman розробили концепцію "weaponized interdependence", відповідно до якої держави можуть використовувати глобальні фінансові та економічні мережі як інструмент політичного тиску та геополітичного впливу (Farrell & Newman, 2019: 44-52). Дана концепція є важливою для розуміння сучасних форм економічної боротьби у гібридних конфліктах.

Важливим напрямом досліджень є аналіз економічної стратегії російської федерації у міжнародних відносинах. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробив R. Connolly, який дослідив трансформацію політичної економії росії в умовах санкційного тиску та показав механізми адаптації російської економічної системи до зовнішніх обмежень (Connolly, 2018: 101-115). У подальших роботах автор розглянув особливості функціонування російської економіки в умовах війни проти

України та вплив міжнародних санкцій на структуру економічної політики держави (Connolly, 2022: 18-27; Connolly, 2023: 11-16).

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені енергетичному виміру економічної політики росії. У роботах J. Stern та K. Yafimava проаналізовано роль експорту природного газу як інструменту політичного впливу на країни Європи та пострадянського простору (Stern, 2005: 77-85; Yafimava, 2012: 134-146). Дослідники підкреслюють, що енергетична залежність може використовуватися як важливий важіль геополітичного тиску у міжнародних відносинах.

Значну увагу у сучасній науковій літературі приділено ролі тіньових економічних структур та транснаціональних кримінальних мереж у міжнародній політиці. У працях M. Galeotti розглянуто взаємодію між державними структурами росії та кримінальними мережами, які можуть використовуватися для проведення неформальних економічних операцій, обходу санкцій та фінансування політичних і військових проєктів (Galeotti, 2019: 92-104; Galeotti, 2023: 14-19).

Економічні аспекти протидії російській агресії та трансформації економічної системи України аналізуються у працях A. Åslund, який досліджує економічні наслідки російської агресії для України та проблеми економічної стабільності держави в умовах війни (Åslund, 2015: 211-224; Åslund, 2023: 48-59).

Попри значний масив досліджень, у сучасній науковій літературі недостатньо уваги приділено історичній еволюції економічних механізмів гібридної війни, а також комплексному аналізу ролі тіньових економічних мереж у формуванні економічної стратегії російської федерації у контексті Війни за Незалежність України. Саме ця наукова проблема зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження історичної еволюції економічних механізмів гібридної війни та аналіз ролі тіньових економічних мереж у формуванні економічної стратегії російської федерації у контексті Війни за Незалежність України. Особлива увага приділяється виявленню основних інструментів економічного впливу, які використовуються у сучасних конфліктах, зокрема енергетичних важелів, фінансових механізмів, санаційної політики та діяльності світових економічних структур.

Виклад основного матеріалу. Економічні інструменти протистояння мають давню історію у міжнародних відносинах і відігравали важливу роль у формуванні стратегій політичного та вій-

ського впливу. Ще задовго до появи концепції гібридної війни держави активно застосовували економічний тиск, блокади, санкції та інші непрямі засоби впливу для досягнення геополітичних цілей. У сучасних умовах ці інструменти набули нових форм і стали невід'ємною складовою гібридних конфліктів, у яких економічний вимір відіграє ключову роль поряд із військовими, інформаційними та політичними механізмами.

Однією з перших системних форм економічного протистояння в міжнародній політиці стали торговельно-економічні блокади, що використовувалися як інструмент послаблення супротивника без прямого застосування військової сили. У ХХ столітті такі методи отримали особливий розвиток, коли економічні санкції почали застосовуватися як інструмент міжнародної політики. Значний вплив на формування практики економічного тиску справив досвід міжвоєнного періоду, коли економічні обмеження стали важливим елементом політики стримування агресивних держав (Baldwin, 1985: 34-36).

Подальший розвиток економічних механізмів протистояння відбувся у період Холодної війни, коли економічна конкуренція між блоками стала однією з ключових складових глобального геополітичного протистояння. У цей час поряд із традиційними військово-політичними інструментами активно застосовувалися економічні обмеження, технологічні ембарго та фінансові механізми стримування. Зокрема, країни Заходу створили систему контролю за експортом стратегічних технологій до соціалістичного блоку через Координаційний комітет з багатостороннього контролю за експортом (CoCom), що обмежував постачання високотехнологічної продукції до СРСР та його союзників (Mastanduno, 1992: 112-115).

У відповідь на ці обмеження Радянський Союз розвивав альтернативні економічні механізми, спрямовані на обходження технологічних та торговельних бар'єрів. Одним із таких механізмів стало створення розгалуженої мережі посередницьких компаній у третіх країнах, які використовувалися для закупівлі західних технологій та обладнання. Крім того, радянські спецслужби активно залучалися до отримання стратегічної інформації та технологій через економічну і промислову розвідку (Andrew & Mitrokhin, 2000: 235-239).

Важливим елементом економічного протистояння в цей період стала також боротьба за контроль над стратегічними ресурсами та енергетичними потоками. Енергетичний фактор почав відігравати особливо важливу роль у міжнародній політиці після Нафтової кризи 1973 року, коли

країни Організації арабських експортерів нафти застосовували ембарго на постачання нафти до держав, які підтримували Ізраїль у арабо-ізраїльському конфлікті. Ця подія продемонструвала, що контроль над енергетичними ресурсами може використовуватися як потужний інструмент політичного впливу на міжнародній арені (Yergin, 1991: 613-618).

У наступні десятиліття економічні інструменти протистояння дедалі частіше застосовувалися у регіональних конфліктах. Зокрема, під час Ірано-Іракської війни (1980-1988) значну роль відіграла боротьба за контроль над нафтовими ресурсами та транспортними маршрутами у Перській затоці. У цей період обидві сторони конфлікту активно використовували економічні та логістичні механізми для обмеження можливостей супротивника експортувати нафту, що мало значний вплив на фінансування воєнних дій (Cordesman & Wagner, 1990: 145-149).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття економічні інструменти міжнародного протистояння почали трансформуватися у більш складні форми, пов'язані з глобалізацією світової економіки та розвитком фінансових ринків. Значне поширення отримали санкційні режими, які стали одним із ключових інструментів політичного тиску у міжнародних відносинах. При цьому держави, які потрапили під санкції, розробляли альтернативні економічні механізми для їх обходу, включаючи використання офшорних фінансових центрів, посередницьких компаній та тіньових торговельних мереж (Farrell & Newman, 2019: 47-52).

Таким чином, історичний досвід ХХ – початку ХХІ століття свідчить про поступову еволюцію економічних інструментів міжнародного протистояння від традиційних торговельних обмежень до складних мережевих механізмів економічного впливу. Саме ці процеси створили підґрунтя для формування сучасних економічних механізмів гібридної війни, у яких економічний тиск, санкційна політика, контроль над ресурсами та використання тіньових економічних мереж стали важливими інструментами реалізації геополітичних стратегій держав.

Історичний досвід застосування економічних інструментів у міжнародних конфліктах значною мірою вплинув і на формування сучасної стратегії російської федерації, у якій економічні механізми відіграють важливу роль у реалізації гібридної агресії проти України. Саме на основі цих історичних практик сформувалися сучасні економічні інструменти гібридної війни, що активно використовуються у російсько-українському проти-

стоянні. Після початку російської агресії проти України у 2014 році, що в сучасному українському законодавстві визначається як Війна за Незалежність України, економічний вимір протистояння набув системного характеру.

Після розпаду СРСР формування економічної стратегії російської федерації щодо пострадянського простору відбувалося в умовах глибоких трансформацій міжнародної системи та появи нових центрів політичного і економічного впливу. Для російського керівництва збереження економічного контролю над колишніми радянськими республіками розглядалося як важливий елемент відновлення регіонального геополітичного впливу. Україна у цьому контексті займала особливе місце як одна з найбільших держав пострадянського простору, що мала значний економічний потенціал, стратегічне географічне положення та важливу роль у системі енергетичних транзитів між росією та країнами Європи (Åslund, 2009: 67-70).

Упродовж 1990-х років економічні відносини між росією та Україною значною мірою визначалися спадщиною радянської господарської системи. Українська економіка залишалася тісно інтегрованою у виробничі та енергетичні ланцюги, сформовані ще у період існування СРСР. Особливо важливим фактором була залежність України від російських енергетичних ресурсів, насамперед природного газу та нафти. Саме енергетична сфера поступово перетворилася на один з ключових інструментів політичного та економічного впливу росії на Українську державу (Stern, 2005: 45-49).

На початку 2000-х років енергетичний фактор дедалі частіше використовувався як важіль політичного тиску у двосторонніх відносинах. Особливо помітним це стало після політичних змін в Україні, пов'язаних з Помаранчевою революцією 2004 року, яка засвідчила прагнення значної частини українського суспільства до поглиблення інтеграції з європейськими структурами. У відповідь на зміну політичного курсу Києва росія почала активніше використовувати економічні інструменти впливу, зокрема у сфері енергетики. Одним із найбільш відомих прикладів стала газова криза 2005 – 2006 років, коли російська компанія Газпром припинила постачання газу до України у зв'язку з ціновим конфліктом та переглядом умов постачання (Stern & Pirani & Yafimava, 2009: 27-31).

Газові конфлікти між двома державами стали одним із найяскравіших прикладів використання економічних інструментів у політичному протистоянні. Ситуація загострилася під час Газової

кризи між росією та Україною 2009 року, коли припинення транзиту російського газу через територію України призвело до перебоїв у постачанні енергоресурсів до низки європейських держав. Ця подія продемонструвала, що енергетичний фактор може використовуватися не лише як інструмент впливу на Україну, але й як засіб політичного тиску на країни Європейського Союзу (Yafimava, 2011: 72-76).

Паралельно з енергетичним тиском російська федерація застосовувала й інші економічні механізми впливу. До них належали торговельні обмеження, санітарні та митні бар'єри, які періодично вводилися щодо українських товарів. Наприклад, у 2013 році росія фактично заблокувала імпорт низки українських товарів, включаючи металургійну продукцію, кондитерські вироби та інші товари, що стало одним із елементів економічного тиску напередодні підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (Dragneva & Wolczuk, 2015: 94-97).

Значне загострення російсько-українського протистояння відбулося після подій Революції Гідності 2013 – 2014 рр., які призвели до кардинальної зміни політичного курсу України та посилення її орієнтації на європейську інтеграцію. У відповідь російська федерація перейшла до більш жорстких форм економічного та політичного тиску, що супроводжувалися військовими діями. Ключовою подією стала Анексія Криму росією 2014 року, яка стала початком нового етапу російсько-українського конфлікту.

Після 2014 року економічні інструменти стали важливою складовою ширшої стратегії гібридної війни росії проти України. Окрім традиційних енергетичних та торговельних механізмів, дедалі більшого значення набували тіньові економічні схеми, спрямовані на підтримку підконтрольних росії територій та фінансування воєнних дій. Зокрема, дослідники відзначають існування нелегальних торговельних каналів, які використовувалися для постачання ресурсів та товарів на окуповані території Донбасу, що дозволило підтримувати їх економічне функціонування в умовах міжнародної ізоляції (Mark Galeotti, 2019: 118-122).

Подальша трансформація економічної стратегії росії відбулася після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну 2022 року. У цих умовах економічний вимір конфлікту набув ще більшого значення, оскільки поряд із військовими діями розгорнулося масштабне економічне протистояння між росією та західними державами. Запровадження широкомасштабних санкцій проти російської еко-

номіки стимулювало розвиток альтернативних економічних механізмів, включаючи використання посередницьких торговельних схем, переорієнтацію енергетичних потоків та розширення тіньових фінансових каналів (Connolly, 2022: 153-158).

Таким чином, формування економічної стратегії гібридної війни російської федерації проти України відбувалося поступово і було тісно пов'язане з еволюцією російської зовнішньої політики та прагненням зберегти вплив на пострадянському просторі. Енергетичний тиск, торговельні обмеження, фінансові механізми та використання тіньових економічних схем стали важливими інструментами реалізації цієї стратегії. У сукупності ці механізми сформували комплексну систему економічного впливу, яка є невід'ємною складовою гібридної війни росії проти України.

Аналіз розвитку російсько-українського протистояння у ХХІ столітті свідчить, що економічна складова стала одним із ключових елементів гібридної стратегії російської федерації. Використання економічних інструментів дозволяє здійснювати політичний тиск, послаблювати економічний потенціал супротивника та формувати сприятливі умови для досягнення геополітичних цілей без прямого застосування військової сили. У межах гібридної війни проти України росія сформувала комплексну систему економічних механізмів, які можна умовно поділити на кілька основних груп: енергетичні, торговельно-економічні, фінансові, тіньові та кримінально-економічні.

Для систематизації цих інструментів доцільно застосувати типологічний підхід, що дозволяє класифікувати економічні механізми гібридної війни залежно від характеру їх застосування та функціонального призначення. Основні групи таких механізмів та приклади їх використання у російсько-українському протистоянні подано у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, одним із ключових інструментів економічного впливу російської федерації є

енергетичні механізми. Історично українська економіка значною мірою залежала від постачання російських енергоресурсів, передусім природного газу. Ця залежність сформувалася ще у радянський період і зберігалася протягом тривалого часу після здобуття Україною незалежності. росія неодноразово використовувала енергетичний фактор як важіль політичного тиску. Показовим прикладом стала криза, пов'язана з припиненням постачання газу на початку 2006 року, коли російська компанія Газпром оголосила про суттєве підвищення ціни на газ для України та тимчасово обмежила його постачання через відсутність нових контрактних домовленостей (Stern & Pirani & Yafimava, 2009: 27-31). Подібна ситуація повторилася під час Газової кризи між росією та Україною 2009 року, коли припинення транзиту газу призвело до перебоїв у постачанні енергоресурсів до низки країн Європи (Yafimava, 2011: 72-76).

Важливе місце у структурі економічних інструментів гібридної війни займають також торговельно-економічні механізми. рф неодноразово використовувала митні та технічні бар'єри для обмеження доступу української продукції на російський ринок. Одним із найбільш показових прикладів стала торговельна криза 2013 року, коли російські митні органи значно посилили контроль над українськими товарами, що призвело до суттєвих затримок на кордоні та економічних втрат для українських експортерів. Дослідники розглядають ці дії як елемент економічного тиску на Україну напередодні підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (Dragneva & Wolczuk, 2015: 94-97).

Окрему групу становлять фінансові механізми впливу. Вони включають використання кредитних ресурсів, інвестицій та банківських інструментів для формування економічної залежності. Показовим прикладом стало рішення російського уряду у грудні 2013 року придбати українські державні

Таблиця 1

Система економічних механізмів гібридної війни рф проти України

№ з/п	Тип механізму	Основні інструменти	Приклади застосування
1.	Енергетичні	маніпуляція цінами на енергоресурси, обмеження постачання газу	газові конфлікти 2006 та 2009 років
2.	Торговельно-економічні	митні бар'єри, ембарго, обмеження імпорту	торговельні обмеження щодо українських товарів у 2013 р.
3.	Фінансові	кредити, інвестиційний вплив, банківські механізми	кредит росії Україні у 2013 р.
4.	Тіньові економічні	посередницькі компанії, офшорні схеми, неформальні торговельні канали	економічні схеми постачання товарів на окуповані території Донбасу
5.	Кримінально-економічні	контрабанда, нелегальні фінансові потоки, взаємодія з кримінальними структурами	функціонування тіньових економічних мереж у зоні конфлікту

облігації на суму 3 млрд доларів США. Цей крок розглядається дослідниками як спроба зберегти політичний вплив росії на українське керівництво в умовах загострення політичної ситуації напередодні подій Революції Гідності (Åslund, 2015: 102-105).

Після початку Війни за Незалежність України у 2014 році дедалі більшого значення набули тіньові економічні механізми. Йдеться про використання неформальних торговельних каналів, посередницьких компаній та офшорних схем для підтримки економічної діяльності на територіях, контрольованих підтримуваними росією збройними формуваннями. Дослідники зазначають, що такі економічні схеми дозволяли забезпечувати постачання ресурсів та товарів на окуповані території, попри офіційні обмеження та міжнародні санкції, запроваджені після Анексії Криму росією 2014 року (Galeotti, 2019: 118-122).

Крім того, важливу роль у структурі економічних інструментів гібридної війни відіграють кримінально-економічні механізми. У сучасних конфліктах вони часто пов'язані з діяльністю контрабандних мереж, нелегальних фінансових потоків та взаємодію з кримінальними структурами. У контексті Війни за Незалежність України дослідники звертають увагу на формування складної системи тіньових економічних зв'язків, у якій взаємодіють державні структури, бізнесові групи та неформальні економічні мережі (Connolly, 2018: 134-138).

Загалом аналіз наведених механізмів свідчить, що економічна стратегія російської федерації у межах гібридної війни проти України має комплексний характер і поєднує як легальні, так і нелегальні інструменти впливу. Енергетичний тиск, торговельні обмеження, фінансові інструменти та тіньові економічні схеми формують багаторівневу систему економічного протистояння, спрямовану на послаблення економічного потенціалу України та збереження політичного впливу росії у регіоні. Подальший розвиток цих механізмів відбувся після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року, коли економічний вимір конфлікту набув глобального масштабу і став важливою складовою міжнародного протистояння.

Однією з характерних рис сучасних гібридних конфліктів є формування розгалужених тіньових економічних і логістичних мереж, які забезпечують функціонування економіки війни поза межами офіційних державних інституцій. У контексті Війни за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році, такі мережі стали важливим інструментом підтримки окупаційних адміністрацій,

фінансування незаконних збройних формувань та обходу міжнародних санкцій. Тіньові економічні структури поєднують елементи кримінальної економіки, нелегальної торгівлі та неформальних фінансових потоків, утворюючи складну систему економічного забезпечення війни.

У 2014 році на окупованих територіях Донбасу почали формуватися альтернативні економічні структури, які функціонували поза правовим полем України. Значну роль у цих процесах відігравали нелегальні логістичні канали постачання товарів, зокрема пально-енергетичних ресурсів, металопродукції, промислового обладнання та споживчих товарів. Дослідники зазначають, що економічна діяльність на цих територіях значною мірою базувалася на тіньових схемах торгівлі, які включали використання посередницьких компаній, фіктивних контрактів та офшорних фінансових операцій (Galeotti, 2019: 112-118).

Особливо показовим прикладом функціонування таких тіньових мереж стала торгівля вугіллям з територій, що перебували під контролем підтримуваних росією збройних формувань. У перші роки Війни за Незалежність України значна частина антрацитового вугілля, необхідного для роботи українських теплових електростанцій, продовжувала надходити з шахт, розташованих на окупованих територіях. Така ситуація створювала складну схему економічних зв'язків між підконтрольними Україні та окупованими районами Донбасу. За оцінками дослідників, понад половина українських шахт антрацитового вугілля опинилася на території, що не контролювалася урядом України, що створювало об'єктивні передумови для формування тіньових торговельних схем (Wilson, 2017).

У відповідь на поширення нелегальної торгівлі у 2017 році в Україні відбулася так звана "економічна блокада Донбасу", ініційована громадськими активістами та підтримана частиною політичних сил. Блокада була спрямована на припинення торговельних операцій з підприємствами, що діяли на окупованих територіях, та мала на меті обмежити фінансові ресурси незаконних збройних формувань. Однак навіть після запровадження офіційних обмежень тіньові економічні мережі продовжували функціонувати, використовуючи складні логістичні маршрути та посередницькі компанії (Galeotti, 2019: 118-120).

Подальша ескалація Війни за Незалежність України після широкомасштабного російського вторгнення в Україну 2022 року призвела до суттєвої трансформації тіньових економічних мереж. Зокрема, значного поширення набула незаконна

торгівля товарами з окупованих територій, включаючи сільськогосподарську продукцію, металобрухт та промислову сировину. Дослідження показують, що під час війни сформувалися нові нелегальні ринки, пов'язані з продажем викраденого зерна та інших аграрних ресурсів з окупованих регіонів України (Shostko et al., 2025: 6-9).

Особливо резонансними явищем стала так звана “зернова тіньова торгівля”, коли аграрна продукція з окупованих територій вивозилася через контрольовані росією порти або через посередницькі торговельні компанії. Деякі дослідники відзначають, що під час війни сформувався нелегальний ринок “чорного зерна”, який включає як продаж викраденої сільськогосподарської продукції, так і використання корупційних схем для її легалізації на міжнародних ринках (Omelchenko, 2025: 3-5).

Ще одним важливим елементом тіньових економічних мереж є незаконний обіг зброї та військового обладнання. Дослідження міжнародних експертних організацій свідчать, що війна створила умови для формування нових каналів нелегального постачання зброї, які використовують як кримінальні структури, так і транснаціональні мережі організованої злочинності (Galeotti & Arutunyan, 2023: 34-39).

Сучасні тіньові економічні мережі також активно використовують цифрові фінансові інструменти. У деяких випадках нелегальні операції здійснюються через крипто валюти, онлайн-платформи та так звані “темні ринки” в мережі Інтернет. Такі технології дозволяють учасникам тіньових економічних схем проводити фінансові операції без прямого контролю з боку державних регуляторів, що значно ускладнює боротьбу з нелегальною економічною діяльністю (Oder et al., 2025: 7-10).

Таким чином, тіньові економічні та логістичні мережі стали важливим структурним елементом гібридної стратегії російської федерації у межах Війни за Незалежність України. Вони виконують функції фінансування окупаційних адміністрацій, забезпечення незаконних збройних формувань ресурсами та обходу міжнародних санкцій. Наявність таких мереж свідчить про те, що економічний вимір сучасної війни виходить далеко за межі традиційного протистояння держав і набуває характеру складної транснаціональної системи економічної взаємодії, у якій переплітаються державні інтереси, кримінальні структури та тіньові фінансові потоки.

Повномасштабний етап Війни за Незалежність України, що розпочався після російського вторгнення в Україну 2022 року, суттєво трансформувач економічні механізми гібридного протисто-

яння. Якщо у попередній період (2014 – 2021 рр.) економічний вимір війни переважно проявлявся у формі енергетичного тиску, торговельних обмежень та використання тіньових економічних схем, то після 2022 року він набув значно ширшого і системнішого характеру. Війна призвела до формування нової моделі економічного протистояння, яка включає глобальні санкційні режими, трансформацію енергетичних ринків, перебудову міжнародних логістичних ланцюгів та активізацію альтернативних фінансових механізмів.

Однією з ключових змін стало запровадження безпрецедентних міжнародних економічних санкцій проти російської федерації. Після початку повномасштабного вторгнення країни Європейського Союзу, Сполучені Штати та інші держави запровадили масштабні обмеження щодо російських фінансових установ, енергетичного сектору та міжнародної торгівлі. Частина російських банків була відключена від міжнародної платіжної системи SWIFT, що значно ускладнило проведення міжнародних фінансових операцій. Дослідники зазначають, що санкційна політика стала одним із найважливіших інструментів економічного стримування росії у межах сучасної війни (Connolly, 2023: 45-48).

Водночас рф почала активно адаптувати свою економічну систему до умов санаційного тиску. Одним із ключових напрямів цієї адаптації стала переорієнтація зовнішньої торгівлі на країни так званого “глобального Півдня”. Зокрема, значно зросли обсяги енергетичного експорту до Китаю та Індії, які стали основними покупцями російської нафти після запровадження європейського ембарго. За даними дослідників енергетичних ринків, у 2023 році Індія стала одним із найбільших імпортерів російської нафти, що дозволило росії частково компенсувати втрати від обмеження поставок до європейських країн (Stern & Yafimava, 2023: 92-95).

Важливим елементом трансформації економічних механізмів стало формування нових схем обходу санкцій. У міжнародній практиці почали широко використовуватися так звані “паралельні імпортні канали”, які передбачають закупівлю товарів через посередницькі країни. У цьому контексті особливу роль відіграють держави Центральної Азії, Південного Кавказу та Близького Сходу, через які здійснюється постачання технологічної продукції до росії. Дослідження показують, що після 2022 року значно зросли обсяги експорту високотехнологічної продукції до таких країн, як Казахстан, Вірменія та Киргизстан, що може свідчити про використання цих держав як

транзитних вузлів для подальшого експорту товарів до рф (Åslund, 2023: 58-61).

Ще одним важливим аспектом трансформації економічних механізмів війни стала зміна структури міжнародних енергетичних ринків. До 2022 року країни Європейського Союзу залишалися основними споживачами російського природного газу, що створювало для росії значні економічні та політичні важелі впливу. Однак після початку повномасштабної війни більшість європейських держав розпочали активну політику диверсифікації енергетичних ресурсів, що призвело до різкого скорочення імпорту російського газу. Зокрема, у 2022 – 2023 роках значно збільшилися поставки скрапленого природного газу з США та Катару до країн Європи, що сприяло зменшенню енергетичної залежності від росії (Goldthau, 2023: 110-113).

Водночас у межах Війни за Незалежність України сформувалися нові економічні механізми, пов'язані з використанням ресурсів окупованих територій. Після захоплення частини південних регіонів України російські окупаційні адміністрації почали інтегрувати економіку цих територій у російський економічний простір. Це включало запровадження російської валюти, зміну податкової системи та переорієнтацію торговельних потоків. Окрему увагу дослідники приділяють випадкам незаконного вивезення сільськогосподарської продукції з окупованих територій України, зокрема зерна, яке транспортувалося через порти на узбережжі Чорного моря та реалізовувалося на міжнародних ринках через посередницькі структури (Galeotti, 2023: 74-78).

Суттєвою особливістю сучасного етапу війни стала також активізація економічної підтримки України з боку міжнародних партнерів. Починаючи з 2022 року Україна отримала значні обсяги фінансової допомоги від міжнародних організацій та західних держав. Зокрема, програми фінансової підтримки були реалізовані за участю Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Європейського Союзу. За оцінками дослідників, міжнародна фінансова допомога стала одним із ключових факторів стабілізації української економіки в умовах війни та дозволила забезпечити функціонування державних інституцій попри значні втрати економічного потенціалу (Åslund, 2023: 84-87).

Таким чином, після 2022 року економічні механізми війни зазнали суттєвої трансформації. Якщо на попередніх етапах економічний вимір гібридної війни мав переважно регіональний характер, то після початку повномасштабної вторгнення він перетворився на глобальну систему економічного протистояння. Санкційна політика, трансформація енергетичних ринків, формування альтернативних логістичних каналів та міжнародна фінансова підтримка України стали ключовими елементами нової економічної архітектури Війни за Незалежність України.

Висновки: Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що економічний вимір сучасних війн є одним із ключових чинників формування стратегій гібридного протистояння. Історичний аналіз показує, що використання економічних інструментів у військово-політичних конфліктах має тривалу еволюцію, однак у ХХІ столітті ці механізми набули значно складнішого та більш системного характеру.

У межах Війни за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення в Україну 2022 року, економічні інструменти стали невід'ємною складовою гібридної стратегії російської федерації. До основних механізмів економічного впливу належать енергетичний тиск, торговельно-економічні обмеження, фінансові інструменти, а також використання тіньових економічних і логістичних мереж.

Особливу роль у сучасному етапі війни відіграють тіньові економічні структури, які забезпечують функціонування окупаційних адміністрацій. Водночас повномасштабна агресія росії проти України призвела до суттєвої трансформації економічних механізмів війни, що проявилось у формуванні глобальної системи санаційного тиску, перебудові міжнародних енергетичних ринків та активізації альтернативних логістичних і фінансових схем.

Отже, сучасна Війна за Незалежність України демонструє, що економічний фактор відіграє не менш важливу роль, ніж військові інструменти. Дослідження економічних механізмів гібридної війни дозволяє глибше зрозуміти характер сучасних конфліктів і є важливим для формування ефективних стратегій економічної безпеки та протидії зовнішній агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andrew C., Mitrokhin V. The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB. New York: Basic Books. 2000. 700 p.
2. Baldwin D. Economic Statecraft. Princeton: Princeton University Press. 1985. 385 p.

3. Connolly R. *Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft Is Reshaping Political Economy in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press. 2018. 244 p.
4. Connolly R. *Russia's Economic Strategy in the War against Ukraine*. London: Royal United Services Institute. 2022. 48 p.
5. Connolly R. *The Russian Economy after a Year of War*. London: Royal United Services Institute. 2023. 52 p.
6. Cordesman A., Wagner A. *The Lessons of Modern War*. Boulder: Westview Press. 1990. 584 p.
7. Dragneva R., Wolczuk K. *Ukraine between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London: Palgrave Macmillan. 2015. 236 p.
8. Farrell H., Newman A. *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. *International Security*. 2019. Vol. 44. №1. P. 42–79.
9. Galeotti M. *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press. 2019. 312 p.
10. Galeotti M. *Russia's War Economy: Adaptation and Limits*. London: Royal United Services Institute. 2023. 36 p.
11. Galeotti M., Arutunyan A. *Peace and Proliferation: The Russo-Ukrainian War and the Illegal Arms Trade*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2023. 52 p.
12. Goldthau A. *The Global Energy Transition and Russia's Energy Strategy*. *Energy Policy*. 2023. Vol. 172. P. 110–118.
13. Mastanduno M. *Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade*. Ithaca: Cornell University Press. 1992. 320 p.
14. Ozer M., Demir A., Kaya S. *Digital Shadow Markets and Cryptocurrency in Contemporary Hybrid Conflicts*. *Journal of Financial Security Studies*. 2025. Vol. 9. №1. P. 1-18.
15. Omelchenko V. *Energy Dimension of Russia's Hybrid War against Ukraine*. *Energy Policy Studies*. 2025. Vol. 8. №1. P. 21–38.
16. Shostko O. *Economic Security of Ukraine in the Context of Hybrid Warfare*. *Journal of Security Studies*. 2025. Vol. 12. №2. P. 41–56.
17. Stern J. *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2005. 188 p.
18. Stern J., Pirani S., Yafimava K. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2009. 85 p.
19. Stern J., Yafimava K. *Russian Gas in Europe after the Ukraine War*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2023. 124 p.
20. Wilson A. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven: Yale University Press. 2017. 248 p.
21. Yafimava K. *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2011. 92 p.
22. Yafimava K. *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine, Belarus and Moldova*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2012. 288 p.
23. Yergin D. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Schuster. 1991. 912 p.
24. Åslund A. *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2009. 342 p.
25. Åslund A. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2015. 352 p.
26. Åslund A. *Russia's War against Ukraine and the Global Economy*. Washington: Atlantic Council. 2023. 120 p.

REFERENCES

1. Andrew C., Mitrokhin V. (2000) *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. New York: Basic Books. 700 p.
2. Baldwin D. (1985) *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press. 385 p.
3. Connolly R. (2018) *Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft Is Reshaping Political Economy in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press. 244 p.
4. Connolly R. (2022) *Russia's Economic Strategy in the War against Ukraine*. London: Royal United Services Institute. 48 p.
5. Connolly R. (2023) *The Russian Economy after a Year of War*. London: Royal United Services Institute. 52 p.
6. Cordesman A., Wagner A. (1990) *The Lessons of Modern War*. Boulder: Westview Press. 584 p.
7. Dragneva R., Wolczuk K. (2015) *Ukraine between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London: Palgrave Macmillan. 236 p.
8. Farrell H., Newman A. (2019) *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. *International Security*, 44(1). 42–79.
9. Galeotti M. (2019) *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press. 312 p.
10. Galeotti M. (2023) *Russia's War Economy: Adaptation and Limits*. London: Royal United Services Institute. 36 p.
11. Galeotti M., Arutunyan A. (2023) *Peace and Proliferation: The Russo-Ukrainian War and the Illegal Arms Trade*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 52 p.
12. Goldthau A. (2023) *The Global Energy Transition and Russia's Energy Strategy*. *Energy Policy*, 172. 110–118.
13. Mastanduno M. (1992) *Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade*. Ithaca: Cornell University Press. 320 p.
14. Ozer M., Demir A., Kaya S. (2025) *Digital Shadow Markets and Cryptocurrency in Contemporary Hybrid Conflicts*. *Journal of Financial Security Studies*, 9 (1). 1-18.

15. Omelchenko V. (2025) Energy Dimension of Russia's Hybrid War against Ukraine. *Energy Policy Studies*, 8(1). 21–38.
16. Shostko O. (2025) Economic Security of Ukraine in the Context of Hybrid Warfare. *Journal of Security Studies*, 12(2). 41–56.
17. Stern J. (2005) *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 188 p.
18. Stern J., Pirani S., Yafimava K. (2009) *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 85 p.
19. Stern J., Yafimava K. (2023) *Russian Gas in Europe after the Ukraine War*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 124 p.
20. Wilson A. (2017) *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven: Yale University Press. 248 p.
21. Yafimava K. (2011) *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 92 p.
22. Yafimava K. (2012) *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine, Belarus and Moldova*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 288 p.
23. Yergin D. (1991) *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Schuster. 912 p.
24. Åslund A. (2009) *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 342 p.
25. Åslund A. (2015) *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 352 p.
26. Åslund A. (2023) *Russia's War against Ukraine and the Global Economy*. Washington: Atlantic Council. 120 p.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

